

VÁRÓ Kata Anna

Urak és parancsok

*(Székely János: Caligula helytartója,
rendező: Szász János,
Gyulai Várszínház, Összművészeti Fesztivál,
55. évad, 2018. június 23. – augusztus 11.)*

Pontosan negyven évvel ezelőtt volt a Gyulai Várszínházban a *Caligula helytartójának* (rendező: Harag György) ősbemutatója. Az erdélyi Székely János a Ceaușescu-rezim alatt írta vitadrámaként aposztrofált művét arról, hogy miként lehet megőrizni a kisebbségi identitást az önkényuralom árnyékában. Különös jelentőséggel bírt a darab 1978-as gyulai premierje, mivel Romániában egészen 1990-ig nem lehetett bemutatni. A 20. századi költő, drámaíró, író és szerkesztő 1972-ben, az *Új Szóban* megjelent, saját maga által „könyvdrámaként” jellemzett írását az évforduló alkalmából Szász János vitte színre a Gyulai Várszínházban. Szász a rendező, Harag György asszisztenseként és statisztaként működött közre a négy évtizeddel ezelőtti előadás létrejöttében, amelyben Lukács Sándor és Őze Lajos alakították a most Trill Zsolt és Horváth Lajos Ottó által életre keltett Petroniust és Barakiást.

Két erős akarat feszül itt egymásnak: ura parancsát képviseli Petronius, római patrícius, Caligula császár szíriai helytartója, Barakiás pedig, a jeruzsálemi templom főpapja, az Isteni elrendelésre hivatkozva helyezkedik szembe vele. Petronius azért érkezik, hogy felállítsa Caligula szobrát a jeruzsálemi zsinagógában, ám a zsidó szent hely ilyenén semmibevétele a kisebbségben lévő zsidóság teljes megsemmisítését jelentené. Az egyre záporozó érvek és ellenérvek viharában az a kérdés, hogy sikerül-e Barakiásnak meggyőznie Petroniust, hogy letegyen a császár parancsának végrehajtásáról. Jobb belátásra bírható-e az, aki hatalmát és a szobor felállítására vonatkozó parancsot is felettesétől kapta, így hát éppoly szolga ő maga is?

A vár színpadán egy hatalmas, nejlonsomagolóba tekert szobor uralja az egyébként jóformán üres színt (díszlet és jelmez: Vereczkei Rita). Szász rendezésében a szobor szinte agyonnyomja a teret, akár a földön fekszik, akár félig felállítva tornyosul a színpad fölé, akár kötelékeken lóg a szereplők feje fölött. A monstrum egy pillanatra se engedi feledni Caligula hatalmának nagyságát és a zsidó vallás hagyományait teljességgel figyelmen kívül hagyó parancsát. Bár a hódító és a saját hatalmától megmámorosodott, sőt meg is tébolyult uralkodó nem jelenik meg a színen, fenyegető jelenlétét és alattvalóira gyakorolt befolyását mindvégig érezhetjük. A szobor mérete egyébként mindig sarkalatos pontja a Caligula-előadásoknak, és a különböző feldolgozások igencsak más megközelítést mutatnak. Bagó Bertalannak a Kecskeméti Katona József Színházbeli rendezésében, ahol szintén Vereczkei Rita volt a díszlet- és jelmeztervező, csak egy láda volt látható, tartalma viszont mindvégig rejtve maradt, míg a Szikszai Rémusz rendezte előadásban (Vádli Alkalmi Színházi Társulás–Füge Produkció–Zsámbéki Színházi Bázis) a kis méretű Caligula-szobor, alig tűnt ki a színen megjelenő többi műalkotás közül. Mind megannyi izgalmas és számos interpretációra nyitott, beszédés gesztus. Szász rendezésében nem a talány dominál, bár a szobrot kicsomagolva sosem látjuk, sokkalta inkább az egész teret uraló méret. A hódító uralkodó nagyságát egy többméteres monstrum hivatott hirdetni a birodalom minden zugában. A leigáztottak és saját népének sorsát is befolyásoló

nagyhatalom szimbóluma, amely ugyanúgy meghatározza, sőt szorításában tartja Petronius életét is, aki, bár helytartóként jelentős hatalommal van felruházva, mégiscsak feljebbvalójának, a császárnak az utasításait követi, ahogy Barakiás is egy felsőbb hatalomra hivatkozik, ám az ő esetében ez az isteni akarat. Ennek a hol félig felhúzott és kötelekkel rögzített, hol a színpad fölött lebegő többméteres szoboróriásnak az árnyékában, illetve ez alatt zajlik a játék java, árnyékában csap össze a két különböző akarat. A hatalom és a hit képviselőjének verses formában megírt vitája közben folyamatosan a szemünk előtt van, sőt uralja a látóterünket, a dráma fő konfliktusának kiváltója.

Bár a szobron kívül jóformán üres a tér, a színpad oldalán lévő rácsok néhol árnyékot vetnek a színre. Különösen sokatmondó ez, amikor Petronius azt bizonygatja Barakiásnak, hogy menjen csak, szóljon népéhez, mutassa meg nekik, hogy nem fogoly, mire Barakiás kérdően néz rá, és a rácsok árnyéka is ad okot a kétkedésre.

A katonák és a velük szemben némán ellenszegülő, saját fejükre hamut szóró zsidó nép között nincs tettelegességig fajuló összecsapás, ami miatt nem egy előadás egyszerűen mellőzi a tömeget, hogy még inkább a két szemben álló fél szópárbajára összpontosíthasson. Szász János felfogásában viszont nagyon is jelen van a katonaság és a zsidóság is, és kihasználva a vár kínálta lehetőségeket, a katonák hol a széksorok között, hol a nézők feje fölött csörtetnek bakancsoktól súlyos léptekkel, hogy fenyegető erejük megkérdőjelezhetetlen maradjon, de legalább ennyire hatásos a némán vonuló zsidók csoportja is. Mindez mozgalmassá teszi a jobbára érvrendszerek ütköztetéséből álló cselekményt, méghozzá anélkül, hogy elvinné a hangsúlyt a darab központi konfliktusáról, ugyanakkor érezteti, hogy itt messze nem két emberről van szó.

Petronius érvei elfogynak, mert Barakiással folytatott beszélgetésében ő maga is fokozatosan felismeri, hogy ő is csak egy csavar a gépezetben, egy ember, aki középre szorult a hatalom szorításában, parancsok vezérlik, és hatásköre csak addig terjed, ameddig azt Caligula meghatározza és engedi. Ennek megfelelően Petronius kezdetben teljes, korhoz nehezen köthető (a dráma Krisztus után 40 körül játszódik), fekete öltözetben és magas szárú bakancsban áll Barakiással szemben, majd a cselekmény előrehaladtával fokozatosan szabadul meg kezdetben erőt és hatalmat sugárzó öltözkéne egy-egy darabjától, mint például a bakancsától. Egyre inkább felverteztelen marad Barakiás erkölcsi szilárdságával és ebből fakadó fölényével szemben. Petronius katonái hasonló öltözetet és lábbelit viselnek. A vár akusztikája által felerősített bakancsok dübörgése miatt lesz fenyegető a római katonák jelenléte, noha alig egy tucat jelenik meg az előadásban. Érezzük a katonák jelenlétét, fizikai fölényét, de azt is, ahogy a parancsnokukkal együtt tehetetlenek a velük szemben álló, többnyire csendben protestáló zsidókkal szemben.

Székely János példázata messze túlmutat Caligula korán, de a Ceaușescu-korszakon is, amelynek parabolájaként szolgált születésekor. Szophoklész *Antigonéjához* vagy Shakespeare ki-

rálydrámáihoz hasonlóan (de említhetem itt akár a *Macbeth-et* is) úgy beszél a hatalomról és a hatalom gyakorlóiról, hogy nem tud nem aktuális lenni. Egy hódító vagy diktatórikus eszközökkel operáló hatalom árnyékában élő kisebbség, annak nemzeti identitása vagy szabad vallásgyakorlása örök téma a világ szinte bármely pontján. Ugyanilyen elévülhetetlen a hatalom és a hatalom gyakorlásának a kérdése is, ahogy az is, hogy a parancsot mindenáron végre kell-e hajtani, vagy a józan ész és az erkölcsi meggyőződés felülbíráhatja azt. Meglepő, milyen aktuális és könnyen lefordítható Székely János szövege akár napjainkra is. Ennek ellenére bölcsnek mondható, hogy Szász elkerüli az aktualizálást, és nem tűzdel bele aktuálpolitikai kiszólásokat az előadás szövegébe, annak mégis szinte minden mondata talál. Meglehet ez is az oka, hogy olyan sokszor előveszik ezt a darabot, és az előadások többsége, ahogyan a Szász János által rendezett *Caligula helytartója* is, nagyfokú tiszteletet mutat Székely szövege iránt.

Szász rendezésében ezek a súlyos, olykor talán kicsit didaktikusnak ható mondatok egy letisztult koncepcióban és visszafogott, de szuggesztív képi világgal engednek bepillantást a

hatalom működésébe. A súlyos morális kérdéseket boncolgató vitadráma sikere döntőrészt a két szemben álló felet, Petroniust és Barakiást megformáló színészeknél múlik, azon, hogy mennyire hitelesen képesek Székely pengeéles érveléseit tolmácsolni. Trill Petroniusa a hatalommal felverteztett magabiztosságtól, a hatalom által agyonnyomott szolgai létének felismerésén át jut el a teljes talajvesztésig, szemben a Horváth által sziklaszilárdá és rendíthetetlené formált Barakiással. Egyikük szerepének nehézsége a változásban, saját maga elveinek és cselekedeteinek a megkérdőjelezésében, illetve felülbírálásában, a másiké a hit mély meggyőződésből jövő közvetítésében rejlik, amelyet mindketten remekül oldanak meg. Bodrogi Gyulának I. Agrippa, Palesztina királyaként ugyan viszonylag rövid szerepe van, Bodrogi színpadi jelenléte viszont annál intenzívebb. A Deciust megformáló Rácz József és a Petronius segédtsíjtjeit alakító Kristán Attila és Bordás Roland is említésre méltó módon egészítik ki a főszereplők játékát. A Gyulai Vár impozáns terében az érvek és ellenérvek ütköztetése, Petronius belső küzdelme és Barakiás érvelése igazi mozgalmas történelmi drámává válik.

Kiss Zoltán fotói

